

DOKUMENTACE ZÁVĚREČNÉ PRÁCE

VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V BRNĚ

BRNO UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

FAKULTA VÝTVARNÝCH UMĚNÍ

FACULTY OF FINE ARTS

ATELIÉR ENVIRONMENTU

STUDIO OF ENVIRONMENT

FORMÁTY LŽI

FORMATS OF LYING

DIPLOMOVÁ PRÁCE

DIPLOMA THESIS

AUTOR PRÁCE

AUTHOR

Bc. MICHAL ČEPELKA, DiS.

VEDOUCÍ PRÁCE

SUPERVISOR

MgA. BARBORA KLÍMOVÁ, ArtD.

BRNO 2018

OBSAH

ANOTACE	5
STRUČNĚ O LŽI	7
LEŽ V DOBĚ POST-PRAVDIVÉ	8
RELATIVNÍ PRAVDA V UMĚNÍ	9
PRAKTICKÁ ČÁST	10
ZÁVĚR.....	12
OBRAZOVÁ ČÁST.....	13

ANOTACE

Diplomovou práci vnímám jako výsledek dlouhodobých úvah o formách lži, manipulace, nátlaku a jejich významu v dnešní společnosti. Na základě výzkumu těchto forem a prostředí, ve kterých se vyskytují, se snažím odhalovat vliv lži na jedince i společnost. A to za využití vícero médií, která tento proces zkoumání zachycují. Výzkum forem lži a jejich vlivů na společnost a jedince vedl k objevu fiktivního produktu – technologie LIE, která je schopna těžit elektrickou energii v momentě, kdy člověk nemluví pravdu. Oslovil jsem zástupce vědecké komunity a podařilo se mi navázat spolupráci s genetičkou a informatikem, který pracuje na softwaru odhalujícím lež ze změn hlasu. Požádal jsem je, aby mi pomohli vytvořit tezi, která uvěřitelně popíše fungování technologie. Poté jsem technologii zpracoval po stránce marketingu produktového a grafického designu, jejichž výstupem je audiovizuální prezentace. Tuto část jsem konzultoval v reklamní agentuře, která se zabývá brandingem a online marketingem. Vznikl tak krátký film, který představuje technologii a který obsahuje jednotlivé kreativní a propagační postupy s důrazem na manipulativní prvky reklamy.

ÚVOD

Rád se dívám na reklamy. V televizi, kterou vídám nejčastěji na návštěvě u rodičů, mě nejvíc baví reklamní časy. Dívám se na strukturu jednotlivých shotů a představuji si lidi, rozpočty, všechny brainstormingy a rozборы, které za jednotlivými kusy stojí. Jsou to pokusy o jasně řečenou zprávu pro jejího konzumenta. Ne pro všechny. Jen pro určitou část diváků – cílovou skupinu. Představuji si ty skupiny lidí a snažím se vnímat jejich pohledem. Můj otec je náruživý pasivní sportovec a velká část reklam na sportovních kanálech je buď o zlepšení erekce či o sázení. Zatímco v prvním případě bývá sdělení celkem jasné, u sázení je to trochu komplikovanější. V rouše beránčím tu promlouvají miliardáři z exotických krajín, objevují se efektně zpracovaná UX designová prostředí, díky kterým bude mít sázející ještě větší přehled o statistikách a jeho šance na výhru bude téměř stoprocentní. Je to úplně stejné jako s barevnými světýlky na výherních automatech. Vidina výhry je neodolatelná a nikdo o malé pravděpodobnosti skutečného zisku nemluví. Zdá se to jasné, ale jen dokud nejste cílová skupina. A není tomu jinak ani u jiných reklam. Snažím se hledat prostředky cíleného nátlaku v mediálním prostředí, jež je bezbřehým oceánem informací, které nás obklopují a zároveň námi prostupují. Chci na tyto skutečnosti poukazovat vytvářením mystifikace/fikce, která při vlastním odhalení ukáže i na techniky manipulace.

„Mediální vzdělanost je nebezpečná – ne pro jednotlivce, kteří jí dosáhnou, ale pro lidi a instituce závislé na tom, abychom ji nenabýli. Jakmile budeme schopni používat nástroje mediální vzdělanosti, nemůžeme je používat selektivně. Jestliže pronikneme do technik oblbování ze strany reklamních tvůrců, prohlédneme rovněž techniky používané vládou. Zbavíme-li naše hi-tech vědátory nánosu mystična, demystifikujeme také roli duchovních.“¹

Lež, fabulace, polopravda, fake news, post-pravda, manipulace. Tyto pojmy kolem nás každý den poletují a mám pocit, že nás z velké míry formují. Vnímám je jako prostředky nátlaku, který je vyvíjen na členy společnosti, aby formoval jejich názory a preference. Každému se tomu daří čelit různě. Kdo dokáže více odolat různým formám nátlaku, stává se svobodnějším. Nikdo mu neurčil cestu jeho rozhodování. Techniky manipulativního nátlaku ale živí neustálý vývoj a zdokonalování jeho prostředků. V práci se snažím tyto skutečnosti obnažit a poukázat jak na formy lži a manipulace, tak celý smysl těchto snah.

¹ RUSHKOFF, Douglas. *Manipulativní nátlak: (proč tak snadno uposlechneme druhé?)*. Hradec Králové: Konfrontace, 2002. ISBN 80-8608807-3. s. 26.

STRUČNĚ O LŽI

Lež je ohromně široký pojem a v obecné rovině se jí zde chci zabývat jen velmi stručně. Lež je přirozenou součástí vybavení lidského druhu. Můžeme ji ale vysledovat i v přírodě v jednodušších formách. Například jako matení predátora/kořisti pomocí barev, pachů, vzhledu, napodobování chování... Dokonce i agresivní reakce podvedeného se v přírodě vyskytuje.² V případě člověka je lež sofistikovanější podobou přírodních klamů. Lidé nejenže lžou a klamou druhé, aby dosáhli svých cílů, dokáží za pomoci podvědomí lhát i sami sobě. Je mnoho definic, které vysvětlují, co je to lež. Asi nejjednodušeji zní, že lhát znamená neříkat pravdu.

Z hlediska náboženství je lhaní chápáno jako hřích. Z filozofického hlediska tomu ale tak už není. Lež je předmětem mnoha polemik a ve výsledku je brána spíš jako morálně neutrální fenomén. Morálně však mohou být hodnoceny jen její důsledky. A ty jsou ve většině případů negativní. V celospolečenském kontextu mi připadá zajímavá myšlenka předpokladu dohody mezi jedinci, kteří si vyměňují informace. Tuto dohodu nazývá epistemolog Paul Faulkner „afektivní důvěra“.³ Jakási nepsaná dohoda o pravdivé komunikaci je podle Faulknera neodmyslitelným předpokladem pro existenci komunikace samotné. Efektivní komunikace nemůže existovat v momentě, kdy si protějšky nedůvěřují. To je ostatně těžištěm každého lhářova úspěchu.

Jako by v současnosti přestával existovat morální rozměr lži a s ním i mezilidská důvěra. Nebo je to spíš neexistence potřeby znát pravdu? Friedrich Nietzsche uvažuje o lži jako o používání slov tak, aby se neskutečné jevilo jako skutečné.⁴ Toto uvažování, které odbourává morální stránku lži, se mi z hlediska dnešní společnosti jeví naprosto aktuální. V době pozdního kapitalismu morálka jaksi ustupuje stále se stupňujícím nárokům trhu.

Zároveň si dovolím uvést do spojitosti stále se snižující počty věřících křesťanů v Evropě, tím spíš v ČR. Osobně vnímám příklad Bible jako soubor morálních pravidel, která mají lidem pomáhat koexistovat. Úpadek zájmu s sebou nese i úpadek morálních zásad. Za pozornost určitě stojí společenské hnutí Brights, které se zaměřuje na podporu veřejného porozumění a uznání naturalistického pohledu na svět. Jeho člen Richard Dawkins se v knize *Boží blud* prověřuje existenci boha jako vědeckou hypotézu, kterou následně vyvrací. Najednou jsou tu lidé, kteří tvrdí, že něco, v co lidé věřili po tisíce let, není pravda. Zásadní se mi zdají důsledky, které s sebou tyto tendence nesou.

² TRIVERS, Robert. (2011) *The Folly of Fools: The Logic of Deceit and Self-Deception in Human Life*. New York: Basic Books, s. 59.

³ FAULKNER, Paul. (2007) What is Wrong with Lying? In *Philosophy and Phenomenological Research*. Vol. 75. No. 3. Providence: Brown University, s. 524–547.

⁴ NIETZSCHE, Friedrich. *O pravdě a lži ve smyslu nikoliv morálním*. Praha: OIKOYMENH, 2007. s. 10.

Ivana Bendová a Zdeněk Ryneš / *Chci* / kurátorka výstavy: Barbora Klímová / Galerie Jelení / Nadace a Centrum pro současné umění Praha / Praha / 15. 2. – 12. 3. 2017

Jiří Žák / *Rozštěpený epistemolog* / kurátorka výstavy: Jitka Hlaváčková / Galerie hlavního města Prahy / Colloredo-Mansfeldský palác / Praha / 3. 3. – 7. 5. 2017

LEŽ V DOBĚ POST-PRAVDIVÉ

S příchodem internetu a sociálních sítí se změnil způsob získávání informací. Obrovská šíře zdrojů už nutně nepřináší jen to objektivní a pravdivé. V této souvislosti se v poslední době často mluví o pojmu post-pravdy. V reportáži na ČT v pořadu Horizont je zmiňována v souvislosti s Brexitem a Donaldem Trumpem. Právnický Jiří Přibáň zde hovoří o post-pravdě jako o projevu digitálního barbarství, které postihuje Evropu a celý západní svět. Nehledáme podle něj už pravdu, hledáme potvrzení vlastních předpokladů.⁵

Podstatu post-pravdy dobře rozkrývají Zdeněk Ryneš s Ivanou (Bendovou) Rynešovou ve filmu *Chci*. V němém videu oba jednotlivě popisují civilní situace ve svém domě a jeho okolí. Děj je popisován ve třetí osobě schematizovanými titulky. Vzniká zde rozpor mezi vysoce osobním sdělením, jež je přítomné v obrazové části, a neosobním popisem v titulcích. „Pro post-pravdivou dobu je příznačné, že se obě tyto vrstvy mezilidské komunikace dají falšovat a použít v rámci zápasu o moc. Osobní komunikace populistickými gesty předstírajícími blízkost individuálního porozumění a objektivní propoziční soud zamlčením, či účelovou záměnou výchozích premis a kontextů, popřípadě alibismem zdivočelé byrokracie či kvantifikace hodnot.“⁶ Zajímavým uměleckým příspěvkem k tématu je i video Jiřího Žáka *Rozštěpený epistemolog*. Film je jakýmsi hledáním pravdivého světa. Je vícevrstevnatou koláží mluveného, psaného i tančeného a animovaného. „Je vsutku možné, ač se to zdá na první pohled paradoxní, vzdorovat post-pravdivé době tím, že necháme půvabnou tanečnici tančit po stropě. Takovými gesty imaginativní odkrytosti totiž opouštíme představu, že pravda je věcí dílčích operativně osedlaných argumentačních segmentů a prezentujeme ji jako komplexní úkol, jako nutnost odpovědného lidského rozhodování v obydlém prostoru.“⁷

⁵ ČT24: „Post-pravdivý“ slovem roku: Na faktech nesejde, vítězí emoce [online]. 16. 11. 2016 [cit. 2018-04-02]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/1957973-post-pravdivy-slovem-roku-na-faktech-nesejde-vitezi-emoce>

⁶ HLAVÁČEK, Ludvík. Umění a (post)pravda [online]. Artalk.cz, 12 dubna 2017 [cit. 2018-04-15]. Dostupné z: <http://artalk.cz/2017/04/12/umeni-a-postpravda/>

⁷ Tamtéž.

RELATIVNÍ PRAVDA V UMĚNÍ

Prvními impulzy k práci mi byly umělecké projekty podvrtného charakteru, které svým způsobem rozkrývají a relativizují společenské představy o realitě. V prvé řadě projekt hudebního tělesa KLF (Copyright Liberation Front), které založili Bill Drummond a Jimmy Cauty. Dá se říci, že byli pokračovateli situacionistů z 60. let, kteří bojovali proti spektaklu reklamy pomocí sprejování podvrtných hesel a textových koláží, měnících význam reklamních sdělení. The KLF svým vlastním způsobem podřývali popovou kulturu. Vytvářeli koláže samplů populárních písní. Jejich nově vzniklé kompilace se potom dostávaly na první příčky britské hitparády.⁸

Podobně na mně působí i uskupení The Yes Men. Preciznost přípravy jednotlivých intervencí přineslo „Yes Menům“ v jejich aktivisticky motivovaných dokumentech úspěch v podobě celosvětového mediálního dosahu. Ve své práci odhalují skrytou povahu ideologie díky tzv. subverzivní afirmaci (Slavoj Žižek používá pojem přehnané ztotožnění). Například při své intervenci do BBC world se Andy Bichlbaum vydával za mluvčího společnosti Dow Chemicals a oznámil, že Dow Chemical hodlá rozprodat Union Carbide (společnost zodpovědnou za bhópálskou katastrofu, nyní vlastněnou Dow Chemical) a získaných 12 miliard dolarů použít na úplné vyčištění místa katastrofy, odškodnění a doživotní lékařskou péči všem obětem katastrofy a zbytek na výzkum rizik výrobků Dow Chemical. Během doby než se zjistilo, že nejde o skutečného mluvčího, poklesly akcie společnosti o dvě miliardy dolarů.

The Yes Men: Dow Does the Right Thing, 2004, zdroj: www.vimeo.com

The KLF - What Time Is Love?, 1991, zdroj: www.youtube.com

⁸ Operace Mindfuck: Podvrtná dvojice The KLF, která spálila milion liber, si ochočila pop [online]. Český rozhlas, stanice Wave, 24. únor 2017 [cit. 2018-04-16]. Dostupné z: <https://wave.rozhlas.cz/operace-mindfuck-podvrtna-dvojice-klf-ktera-spalila-milion-liber-si-ochocila-5970370>

PRAKTICKÁ ČÁST

Od začátku jsem se zabýval pozorováním mediálního prostoru a snažil se ho nahlížet jako nezúčastněný pozorovatel se zaměřením na manipulativní tendence. Ve snaze zachytávat jednotlivé poznatky mi pomáhala kniha Manipulativní nátlak, kterou napsal americký mediální teoretik Douglas Rushkoff. Velkou studnicí v tomto smyslu byly několikrát volby, v nichž bylo možno sledovat, jakým způsobem pracuje propagace jednotlivých subjektů s veřejným míněním a následné sledování úspěšnosti jednotlivých kampaní. Asi nejobnaženějším nástrojem ovlivňování veřejného mínění – HOAXy – mě inspirovaly při prvním pomyslení na vytváření vlastních „fake news“.

Jako obrovský přínos pro poznávání technik manipulativního ovlivňování беру zaměstnání v reklamní agentuře, která se soustředí na online marketing. Mohl jsem zde sledovat, jakým způsobem se vytvářejí a probíhají kampaně pro poměrně velké značky, na co cílí texty, grafický design, audiovizuální upoutávky, jak se komunikuje na sociálních sítích... Veškerá komunikace je podřízena marketingové strategii, která se snaží prodat produkt, a to ne vždy zcela upřímnou cestou. Přesněji řečeno za každou cenu v rámci legality.

Během studia forem lži mě zaujal přístroj Polygraf (detektor lži), který pracuje s fyziologickými změnami v lidském organismu během lhaní. Především změna kožního odporu, vyvolaná pocením při stresové reakci a potom taky stresová reakce jako taková. A to proto, že reakce představuje určitý zdroj energie, která je doprovázena zvýšením vodivosti kůže.

Napadlo mě, že by se z toho dal vytvořit zdroj energie, který je závislý na lhaní. Jakási powerbanka, kterou by člověk třímal v ruce po celý den, a ona by se sama nabíjela. Už jen díky tomu, že člověk za den řekne mnohokrát vědomou i nevědomou lež. To záleží na charakteru daného člověka. Jistotou by ale bylo, že každý člověk by dokázal generovat energii, což při populaci čítající 7 miliard lidí a jejím neustálém růstu znamená opravdu velký počet potenciálních elektráren.

Rozhodl jsem se vytvořit design produktu – powerbanky a jeho prezentaci, která bude obsahovat jak prvky z průmyslového designu, tak bude svou fikčností a vlastnostmi pracovat s formami lži a manipulace. Pro podložení tvrzení, že lež dokáže produkovat energii, jsem oslovil zástupce vědecké komunity a podařilo se mi navázat spolupráci s genetičkou a informatikem, který pracuje na softwaru odhalujícím lež ze změn hlasu. Požádal jsem je, aby mi pomohli vytvořit tezi, která uvěřitelně popíše fungování technologie. Po několika konzultacích jsme došli k závěru, že „těžba“ by měla probíhat na bázi stresových reakcí, které v lidském organismu vyvolá vědomé lhaní (s tímto pracuje i zmíněný polygraf). K našemu překvapení se ale následně ukázalo, že materiál, který dokáže měnit stres na elektřinu, již objevili švýcarští vědci. Je to polymer gumového charakteru, který pracuje na bázi piezoelektrického efektu známého především u gramofonových nosičů, sonaru, tiskáren

a zapalovačů. Toto zjištění mi poskytlo uvěřitelný a ověřitelný základ pro můj produkt. Popis fungování produktu, který jsme vypracovali s oslovenými vědeckými pracovníky, zní takto:

Zařízení kombinuje dva unikátními mechanismy, první detekuje lež a druhý z ní generuje energii. Zařízení je vybaveno senzitivními povrchovými senzory, které měří několik fyziologických veličin. Sledované údaje jsou zpracovány specializovaným softwarem na bázi polygrafu a převedeny mechanismem na bázi piezoelektrického efektu na elektřinu, která dobíjí akumulátor powerbanky. Vědomá lež vyvolává stresovou reakci doprovázenou změnou několika fyziologických veličin, které se projevují jako typické znaky neboli tzv. symptomy lži. Mezi tyto změny patří například změna rychlosti dýchání, krevního tlaku, srdečního pulzu, pocení nebo změna hlasu. Náš detekční systém zaznamenává u subjektu ve fázi aktivní lži a následné stresové reakce primárně pokles kožně-galvanického odporu způsobeného nadměrnou perspirací a také nárůst krevního tlaku a srdeční pulzu (na úrovni žil nebo krevních kapilár dlaně. Uvedené údaje jsou následně vyhodnoceny specializovaným softwarem a v případě lži (překročení nastavitelného thresholdu) následuje generace a kumulace energie.

Design technologie a produktu jsem podřídil nutnosti co nejvyšší důvěryhodnosti produktu. Jako inspirace mi posloužila značka Apple, jejíž produkty se vždy snaží předhánět dobu. Logo technologie tvoří zkratka písmen LIE, která zároveň evokuje ruku držící powerbanky v dlaní. Samotná powerbanka má tvar pravidelného obdélníku. Z těchto prvních impulzů vycházejí i další prvky jako barevnost, animace, piktogramy atp. Pro konzultování této části práce jsem oslovil přímo agenturu.

Výstupem diplomové práce bude videoprezentace technologie a produktu. Pro video jsem se rozhodl vytvořit postavu řečníka, který svým zevnějškem a vystupováním bude vzbuzovat důvěru a zároveň bude působit energicky. Další postavou je figurantka, která odvede pozornost na svou osobu, vytvoří kontrast a bude moci předvádět situace, o kterých bude mluvit řečník. Oslovil jsem profesionální herce, se kterými jsem zároveň mohl konzultovat vznikající scénář filmu. Scénář je krátký a úderný, aby se přiblížil reklamním spotům na sociálních sítích.

Video není určeno jen pro galerijní prostor. Je možné jej vypustit do mediálního světa, pomoci mu být vidět a sledovat odezvu.

ZÁVĚR

V diplomové práci jsem se věnoval formátům lži. Celá myšlenka prozkoumání různých forem lži eskalovala do projektu, ve kterém se hledá rozumové (vědecké) podložení absurdní či možná jen utopické teze. Velkým překvapením byl moment objevení článků o novém materiálu, který je schopen přeměnovat tlak (anglicky stress) na energii.

Za pomoci a asistence oslovených profesionálů vznikl filmový výstup, který se snaží reflektovat současné techniky propagace a manipulace a nese s sebou také snahu o zamyšlení nad současnou společenskou situací.

Bylo pro mě zajímavé sledovat, jak myšlenka těžby energie ze lhaní zaujala (vždy svým způsobem) oslovené participanty. To dokládá, že onen úpadek zavrženíhodnosti lži v současné době lidmi rezonuje a myšlenka vytvoření fiktivního produktu ala Jára Cimrman vychází vstříc české satirické nátuře.

V souvislosti s aktuálním děním mě napadá více projektů, které pracují s mystifikací veřejnosti. Mám dojem, že je to potřeba ztotožňovat se s manipulativní kulturou a v jakési roli podvodníka bez osobního prospěchu uvádět své okolí do bdělého stavu.

OBRAZOVÁ ČÁST

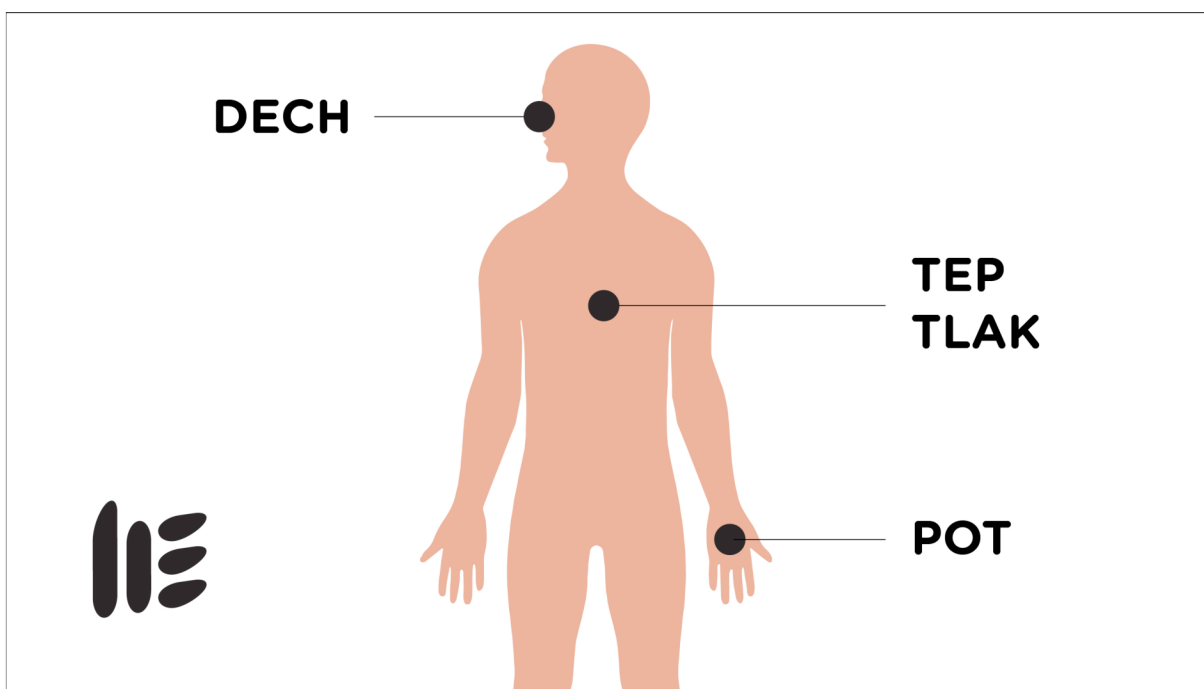
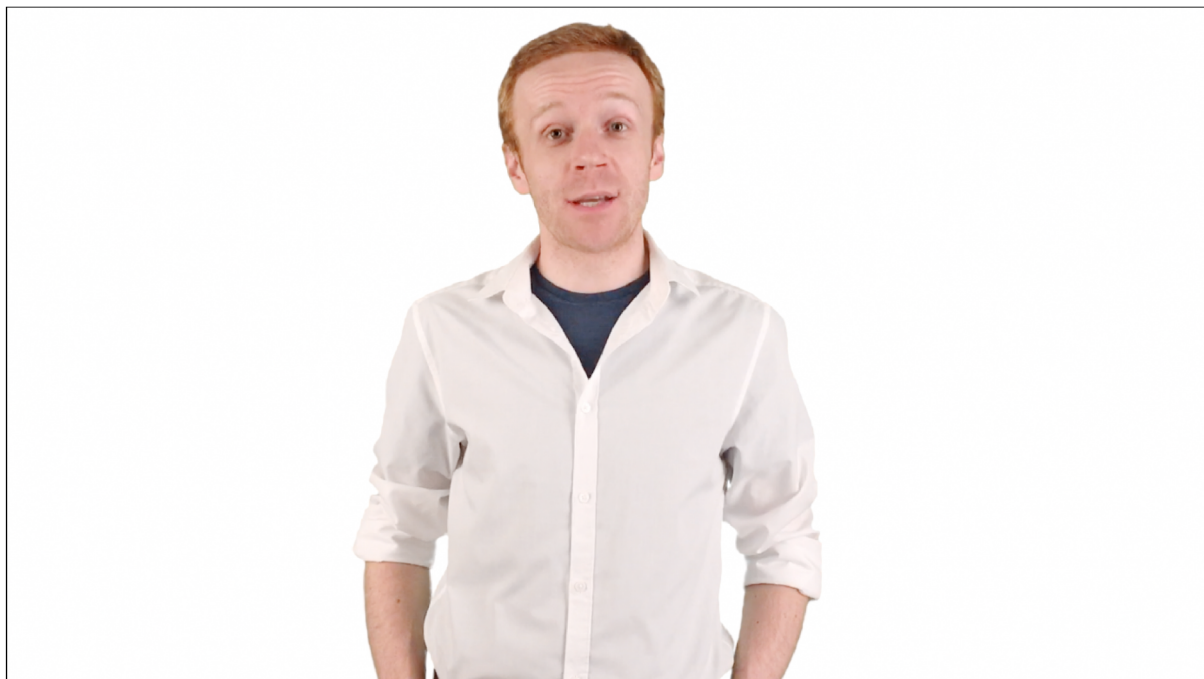
Design technologie LIE

T E C H N O L O G Y

Snímky z videa

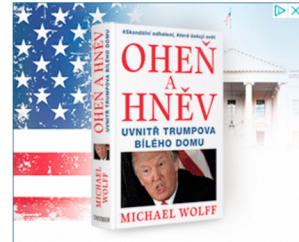

A flexible material that generates electricity when stressed

November 10, 2017 by Céline Elber, Swiss Federal Laboratories for Materials Science and Technology

Tweet

- ★ Favorites
- ✉ Email
- 🖨 Print
- 📄 PDF

Featured Last comments Popular

Engineering a plastic-eating enzyme
Apr 16, 2018 4

Scientists decipher the magma bodies

